

«Şəfəq» fermer təsərrüfatının torpaqlarında udulmuş əsasların, humus və pH-in qiymətləri

Kəsimin yeri	Dərnlilik sm-lə	mq-ekv			U.ə.s.-in cəmi	% -lə			pH	humus % -lə
		Ca	Mg	Na		Ca	Mg	Na		
Əkin altında	0-20	18,87	8,63	1,80	29,30	64,40	29,45	6,15	7,8	2,45
	20-40	16,75	7,62	1,60	25,97	64,49	29,34	6,17	7,9	1,58
	40-60	19,12	10,13	1,70	30,95	61,78	32,73	5,49	8,0	1,09
	60-80	14,87	5,50	1,40	21,77	68,31	25,26	6,43	8,2	0,87
	80-100	12,75	8,00	1,30	22,05	57,82	36,28	5,90	8,4	0,65
Əkin olmayan yerdə	0-20	15,50	8,00	2,20	25,70	60,31	31,13	8,56	8,4	1,36
	20-40	17,50	8,25	2,70	28,45	61,51	28,99	9,15	8,6	1,09
	40-60	17,75	7,63	2,50	27,88	63,67	27,37	8,96	8,7	0,92
	60-80	17,50	6,63	2,60	26,73	65,47	24,80	9,73	8,7	0,71
	80-100	13,13	6,37	2,00	21,50	61,07	29,63	9,30	8,8	0,38

Göründüyü kimi hansı sahələrdə torpaqlar bitki altında istifadə olunursa həmin sahələrdə həm duzların miqdarı azalır, həm də qrunut sularının səviyyəsinin qalxmasının qarşısı alınır.

Tədqiqat dövründə müəyyən edimişdir ki, təsərrüfatın ərazisində torpaqların həcm çəkisi 1,15-1,52 qr/sm³; xüsusi çəkisi 2,51-2,73qr/sm³; məsaməlik 42-54%; pH 7,8-8,8; mexaniki tərkib 35,85-62,8%; udulmuş əsasların cəmi- 21,50-28,45 mq-ekv. arasında dəyişmişdir. (cədvəl-2,3).

Tədqiqatlar zamanı «Şəfəq» fermer təsərrüfatının əkin altında istifadə olunan ərazisində torpaqlarda duzların miqdarı nəzərə alınaraq məhsuldarlığın dəyişməsi də öyrənilmişdir.

Təsərrüfat işçilərinin məlumatlarını nəzərə alsaq, duzların miqdarı 0,25% olan yerlərdə pambıq bitkisinin

Cədvəl 3.

məhsuldarlığı 24-28 sen/ha; 0,25-0,50% olan yerlərdə 12-15 sen/ha, 1%-dən çox olan yerlərdə isə 5-10 sen/ha olmuşdur. Göründüyü kimi, duzların miqdarı artıqca məhsuldarlıq da 10-15% azalır.

Tədqiqatların nəticələrini nəzərə alaraq həmin sahələrdə meliorativ və ziyyətin yaxşılaşdırılması üçün aşağıdakı tədbirləri göstərmək olar:

1. Torpaqların becərilməsinə düzgün aparmalı, hamaralama, kultivasiya, alaq otlarının müntəzəm təmizlənməsi, üzvi və mineral gübrələrin vaxtında və tələb olunan normalarla verilməsi.

2. Bitki altında istifadə olunan sahələrdə növbəli əkin sisteminin (əra-

ziyə müvafiq olaraq bitkiləri bir-birinin əvəz edilməsinə) tətbiqinə çalışmaq və ərazidə duzların miqdarının 0,5-1,0% və daha çox olan yerlərində torpağın su-fiziki xassələrinə uyğun olaraq yuma rejimli suvarmalar tətbiq etməklə duzların miqdarının 0,5%-ə qədər aşağı endirilməsinə nail olmaq.

3. Təsərrüfatın ərazisində kollektor-drenaj və suvarma sistemlərinin vaxt aşırı təmizlənməsi və bərpasını təmin etmək, mütərəqqi suvarma üsullarından istifadə etməklə əkiləcək bitkinin tələbatına uyğun suyun verilməsini təşkil etmək.

Bütün yuxarıda göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsi təmin olunarsa, həmin ərazidə bitki altında istifadə olunan torpaqlarda münbitliyin artırılmasına və kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının tələb olunan səviyyəyə yüksəldilməsinə nail olmaq mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov R.H., Cəfərov X.F., Həşimov A.C. və başqaları Fermer təsərrüfatlarında suvarma, kollektor-drenaj şəbəkələrinin istismarının təşkilinə və suvarılan sahələrin hidroloji-meliorativ vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə dair təlimat. Bakı. Araz. 2002 2. Бабаев М.П. Орошаемые почвы Кура-Араксинский низменности и их производительная способность. Баку, 1984 3. Бехбудов А.К. Экспериментальные основы проведения мелиорации засоленных земель Кура-Араксинской низменности. Баку, 1977 4. Волобуев В.Р. Генетические формы засоления почв Кура-Араксинском низменности. Баку, 1965 5. Фигуровский И. В. Климатический районирование АзССР. т.1, вып. 1, 1926

AQRAR BÖLMƏDƏ SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFININ İQTİSADİ SƏMƏRƏLİLİYİ

P.E.MUXTAROVA, dissertant
AKTA

Bazar münasibətlərinin formalaşdığı müasir mərhələdə ölkənin iqtisadi qüdrətinin yüksəldilməsi və əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən sahibkarlığın intensiv inkişafı ilə sıx əlaqədardır. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, aqrar sahənin sahibkarları üçün əlverişli istehsal və iqtisadi mühit yaradıldığı, onların fəaliyyətinə müdaxilə edilmədiyi halda torpaq sahələrindən, istehsal resurslarından dolğun istifadəyə nail olunur, məhsul istehsalı artır, daha keyfiyyətli və ucuz ərzaq istehsal olunur.

Aqrar bölmədə sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəlili-

yi islahatların düzgün həyata keçirilməsi, onun elmi cəhətdən əsaslandırılmış proqram üzrə aparılmasından asılıdır. Azərbaycan Respublikasında siyasət və makroiqtisadiyyat sahəsində sabitliyə nail olunduğuna görə aqrar bölmədə bazar münasibətləri düzgün formalaşmış, çoxukladlı iqtisadiyyat yaranmış və sahibkarlıq inkişaf etmişdir. Ölkədə sahibkarlığın inkişafı istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər aqrar sahədə də sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsinə, onun müasir dövrdə əsas təsərrüfatçılıq formasına çevrilməsinə şərait yaratmışdır.

Aqrar bölmədə sahibkarlığın səmərəli fəaliyyət göstərməsi onun təməlinin düzgün müəyyənləşdirilməsindən, islahatların müasir dövrün tələbləri səviyyəsində həyata keçirilməsindən asılıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, respublikada bu istiqamətdə mühüm tədbirlər hazırlanmış, aqrar islahatların normativ-hüquqi bazası elmi əsaslarla müəyyən edilmişdir. Elə bunun nəticəsidir ki, aqrar bölmədə islahatlar aparılarkən ciddi nöqsanlara yol verilməmiş, torpaq və əmlak düzgün özəlləşdirilmişdir.

Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən respublikada xüsusi mülkiyyətə verilmək üçün nəzərdə tutulan 1 milyon 395 min hektar torpaq sahəsinin 1 milyon 375 min hektarı və yaxud 98,6% özəlləşdirilmişdir. Respublikada torpaq payı almaq hüququna malik olan 875 min ailənin 858 mini və yaxud 98,1% öz torpaq payını almış və onun sahibinə çevrilmişdir. Eyni zamanda əmlakın özəlləşdirilməsi sahəsində də ciddi keyfiyyət dəyişiklikləri baş vermişdir. Belə ki, əvvəlcədən müəyyən edilmiş normativlərə uyğun olaraq islahatlar aparılan təsərrüfatlara məxsus əmlakın dəyərinin 6,5%-i dövlət mülkiyyətində saxlanılmış, yəni özəlləşdirilməmiş, 22,3%-i bələdiyyə mülkiyyətinə və 71,2%-i isə xüsusi mülkiyyətə və yaxud sahibkarlara verilmişdir. Respublikada əmlak payı almaq hüququna malik olan 840 min nəfərin 810 min nəfəri, yaxud 96,4%-i öz payını alaraq fəaliyyətə başlamışdır.

Aqrar bölmədə mövcud olan əmlakın ayrı-ayrı növlərinin də özəlləşdirilməsi uğurla aparılmışdır. Belə ki, özəlləşdirilmək üçün ayrılan yük avtomobillərin 91,3%, traktorların 94,2%, müxtəlif kombaynların 97%-dən çoxu, mal-qaranın 99,4%, qoyun-keçinin 98,9%, istehsal istiqamətli bina və qurğuların hamısı sahibkarlara verilmişdir.

Beləliklə, respublikada sahibkarlığa əsaslanan təsərrüfatçılıq formalarının inkişafına əlverişli şərait yaradılmışdır. Statistik məlumatlara əsasən respublikada xüsusi mülkiyyətə və sahibkarlığa əsaslanan kəndli-fermer təsərrüfatlarının sayı 2452-ə, kollektiv müəssisələrinin sayı 1138-ə, istehsal kooperativlərinin sayı 171-ə, kiçik müəssisələrin sayı 391-ə çatmış, 832 min ailə isə fiziki şəxs kimi, yəni xüsusiyyətçi və sahibkar formasında fəaliyyət göstərmişdir.

Bütün bunlar respublikanın aqrar bölməsində mövcud olan böhranların qısa müddətdə aradan qaldırılmasına, məhsul istehsalının artmasına və iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə şərait yaratmışdır. Belə ki, respublikanın kənd təsərrüfatının əsas növ bitkiçilik və heyvandarlıq məhsulları istehsalı sürətlə çoxalmış və onun tərkibində xüsusi mülkiyyətə əsaslanan təsərrüfatçılıq formalarının tutduğu xüsusi çəki xeyli yüksəlmişdir. Son 5 ildə kənd təsərrüfatında istehsal olunan ümumi məhsulun tərkibində xüsusi təsərrüfatların tutduğu xüsusi çəki 24%, o cümlədən bitkiçilikdə 34,5% və heyvandarlıqda 8,7% artmışdır. Hesablamalar göstərir ki, hazırda respublikada istehsal olunan ümumi məhsulun tərkibində (faktiki mövcud qiymətlərlə) xüsusi mülkiyyətə və sahibkarlığa əsaslanan təsərrüfatların tutduğu xüsusi çəki 98,1%, o cümlədən bitkiçilik məhsulları üzrə 97,9% və

heyvandarlıq məhsulları üzrə isə 98,2% təşkil edir.

Bütün bunlar ölkənin aqrar bölməsinin inkişafının təmin edilməsi imkanlarının artmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, keçən il Azərbaycan Respublikasının aqrar bölməsi üzrə 5 trilyon 900 milyard manatdan çox ümumi məhsul istehsal olunmuşdur (faktiki qiymətlə) ki, bu da ölkə üzrə ümumi daxili məhsulun 22,1%-ni təşkil edir. Respublikanın milli gəlirinin 22%-i, əsas istehsal fondlarının 10%-i və məşğul olan işçilərin 42%-i aqrar bölmənin payına düşür.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illər ölkənin aqrar bölməsində sahibkarlıq fəaliyyətinin düzgün tənzimlənməsi, onların iqtisadi mənafeylərinin qorunması, maliyyə-kredit, vergi, sosial sığorta münasibətlərinin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmasının nəticəsidir ki, məhsul istehsalının artımı ilə yanaşı iqtisadi səmərəliliyi də ardıcıl olaraq yüksəlir. Bu vəziyyət sahibkarlıq fəaliyyətinə əsaslanan kəndli-fermer təsərrüfatlarında da çox diqqəti cəlb edir. Belə ki, son üç ildə kəndli-fermer təsərrüfatlarının əsas istehsal fondunun dəyəri 48,1 milyard manatdan 50,3 milyard manata qədər, yaxud 4,5%, o cümlədən kənd təsərrüfatı təyinatlı əsas istehsal fondlarının dəyəri isə 45,7 milyard manatdan 47,7 milyard manata qədər, yaxud 4,4% artmışdır.

Bunlarla yanaşı kəndli-fermer təsərrüfatlarının banklardan aldığı kreditlərin məbləği 15,2 milyard manatdan 17,8 milyard manata qədər, yaxud 17,1%, o cümlədən qısa müddətli kreditlərin məbləği isə 1,1 milyard manatdan 4,9 milyard manata qədər, yaxud 4,5 dəfə artmışdır. Bütün bunlar istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə real şərait yaratmışdır. Belə ki, son üç ildə kəndli-fermer təsərrüfatlarının əldə etdiyi təsərrüfat-hesablı gəlirin həcmi 31,7% artmış, rentabellik səviyyəsi isə 22,1%-dən 35,6%-ə qədər yüksəlmişdir.

Materialların təhlili göstərir ki, kəndli-fermer təsərrüfatlarında məhsul istehsalının artırılması və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması ilə yanaşı iqtisadi səmərəliliyin yüksəldilməsi imkan və ehtiyatları genişdir. Belə ki, istehsal olunan məhsulların maya dəyəri hələlik baha başa gəlir, məhsul vahidinə əmək sərfi isə yüksəkdir. Ayrı-ayrı məhsulların maya dəyərinin kalkulyasiyasından aydın olur ki, məhsul vahidinin istehsal xərcinin tərkibində ayrı-ayrı xərc ünsürləri yüksək olmaqla yanaşı onların xüsusi çəkisi arasında da kəskin fərq vardır.

Məsələn, son üç ildə bitkiçilik məhsulları üzrə maya dəyərinin tərkibində toxum və basdırma materialları 24,6% olduğu halda, bu göstərici tütüncülükdə 6,8%, pambıqçılıqda 9,2%, tərəvəzçilikdə 14,0%, taxılçılıqda 28,4%, kartofçuluqda 76,6% təşkil etmişdir. Kübrə və kimyəvi materiallarla əlaqədar olan xərclərin xüsusi çəkisi kartof istehsalında 1,9%, taxılda 5,4%, tərəvəzdə 26,8%, üzümçülükdə 34,7% və meyvə istehsalında 51% olmuşdur. Ayrı-ayrı məhsulların maya dəyərinin tərkibində yanacaq, nəqliyyat xərcinin, enerji xərcinin, əsas fondların saxlanılması xərclərinin, sair xərclərin tutduğu xüsusi çəki də bir-birindən fərqlənir. Heyvandarlıq məhsullarının maya dəyərinin tərkibində isə yemlə əlaqədar olan xərclər daha yüksək xüsusi çəkiyə malikdir.

Bütün bunlar istehsal olunan məhsulların maya dəyərinin baha başa gəlməsinə və istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin aşağı düşməsinə, geniş təkrar istehsalın inkişaf etdirilməsi imkanlarının məhdudlaşmasına səbəb olur. Ona görə də sahibkarlar öz fəaliyyətini artırmaq məqsədi ilə müxtəlif təşkilatlardan kredit alır, əldə etdiyi gəlirlə həmin krediti ödəyə bilmir və nəticədə iqtisadi səmərəliliyi təmin etmir. Bütün bunlar sahibkarlığın səmərəli fəaliyyət göstərməsini çətinləşdirir.

Məlum olduğu kimi, kənd təsərrüfatı təbii-iqlim və torpaq şəraitindən asılı olduğu üçün istehsal mövsümü xarakterə malikdir. Bu kənd təsərrüfatında kredit resurslarından, mövcud olan maşın-mexanizmlərindən istifadə işinin də mövsüm xarakter almasına səbəb olur, daha çox

maşın və mexanizmlərə tələbat yaradır. Ona görə də kənd təsərrüfatında məşğul olan sahibkarlar üçün kredit siyasəti başqa strukturlardan fərqli olmalıdır. Kredit faizi təsərrüfatın istehsal şəraiti, infrastruktur, məhsulların satış formaları, iqtisadi imkanları nəzərə alınmaqla müəyyən edilməlidir.

Yaxşı olar ki, maddi-texniki təchizat və aqrotexniki servis xidmətlərindən istifadənin yüksəldilməsi məqsədi ilə sahibkarlar üçün güzəştli kredit növündən istifadəyə şərait yaradılsın. Çünki hazırda sahibkarlar üçün çox vacib olan maşın və mexanizmlərin qiyməti çox bahadır, həmin texnikanı almağa onların vəsaiti yoxdur, xidmət sahələrinin işi isə müasir dövrün tələbatına uyğun deyildir, xidmətlərin qiyməti də bahadır.

AQRAR SAHƏDƏ DAVAMLI INKİŞAFIN FORMALAŞMASI MƏSƏLƏLƏRİ

R.M.RÜSTƏMOV, aspirant
Azərbaycan ETKTİ və Tİ

XX əsrdən etibarən təbii resursların kortəbii istifadəsinin artması, onların istismarının bir qədər də güclənməsi təbiət-insan "qarşıdurması"nın daha da kəskinləşdirmiş, resursların məhdudluğu şəraitində insanların artan ehtiyaclarının optimal şəkildə ödənilməsi məsələsi artıq bəşəriyyəti düşündürən bir nömrəli problemə çevrilmişdir. Məhz bu problemin həlli yollarının tapılması və təbiət-insan "qarşıdurması"nın sülh müstəvisinə keçirilməsi istiqamətində atılan cəhdlərin nəticəsində, ötən əsrin sonlarından etibarən "davamlı inkişaf" deyilən məsələ gündəmə gətirilmiş və çox qısa zaman ərzində bu problem ətrafında araşdırmalara başlanılmışdır. Lakin hələlik aqrar sahədə bu problemin öyrənilməsi çox az sayda tədqiqatların predmeti olmuşdur. Bu səbəbdən də, aqrar sahədə davamlı inkişafın formalaşması məsələlərinin öyrənilməsi böyük elmi və praktiki əhəmiyyət kəsb edir.

Aqrar sahədə davamlı inkişaf məsələlərinin və onların həlli yollarının təhlilinə keçməzdən öncə, davamlı inkişaf probleminin özünə ümumi şəkildə toxunmaq və onun spesifik xüsusiyyətlərini diqqətə çatdırmaq istədik.

Qeyd edək ki, Rusdilli ədəbiyyatda "ustoyçivaa razvitie", ingilisdilli ədəbiyyatda "sustainable development", "permanent development" kimi işlənən bu termin, Azərbaycan leksikonuna "davamlı inkişaf", "dayanıqlı inkişaf" və ya "gələcəkli inkişaf" adı ilə daxil olmuşdur. Həm "davamlı inkişaf", həm "dayanıqlı inkişaf", həm də "gələcəkli inkişaf" terminləri, demək olar ki, eyni mənaları ifadə etdiklərinə görə, eyni bir fikrin ifadə edilməsində onların hər üçündən tam bərabər şəkildə istifadə etmək olar.

Lakin Azərbaycan praktikası üçün onlardan yal-

nız birindən - "davamlı inkişaf" terminindən istifadəni düzgün hesab edərdik. Fikrimizcə, qeyd edilən problemin öyrənilməsində fikir ayrılıqlarının yaranmasına yol verməmək üçün də vahid terminalogiyanın tətbiqi çox faydalı olardı.

İndi isə davamlı inkişaf probleminin formalaşma tarixinə və bu problem barəsində müxtəlif müəlliflərin nəzəri fikirlərinə qısaca nəzər salaıq. Məlumat üçün bildirək ki, davamlı inkişaf termini ilk dəfə 1987-ci ildə BMT-nin Ətraf Mühit və İnkişaf üzrə Beynəlxalq Komissiyasının ("Brundtlənd Komissiyası") fəaliyyəti zamanı işlənmiş və sonradan bu məfhum geniş yayılaraq populyarlıq qazanmışdır. Norveçin baş naziri Qro Harlem Brundtləndin rəhbərliyi altında 1983-cü ildə yaradılan bu komissiyaya 21 ölkədən elə bu sayda nümayəndə daxil olmuşdur.

Tam müstəqil qurum kimi fəaliyyət göstərmiş bu komissiyanın qarşısında 3 əsas vəzifə qoyulmuşdur. Kritik ətraf mühit və inkişaf məsələlərinin yenidən müzakirəsi və təkliflərin formalaşdırılması, bu məsələlərdə beynəlxalq əməkdaşlığın yeni formalarının irəli sürülməsi, ayrı-ayrı biznes dairələrinin, fərdi şəxslərin və QHT-lərin bu məsələlərdə öhdəliklərinin müəyyənləşdirilməsi kimi vəzifələri yerinə yetirən Komissiyanın 4 illik araşdırmalarının yekununda hazırlanan "Bizim ümumi gələcəyimiz" ("Our common future") nəşrində davamlı inkişafa aşağıdakı kimi izah verilmişdir: "Davamlı inkişaf anlayışı altında elə inkişaf başa düşülməlidir ki, o, bugünkü nəslin tələbatını ödəməklə bərabər, gələcək nəslin də öz ehtiyaclarını lazımi səviyyədə ödəyə bilməsini təhlükə altına almamış olsun"(4).

Davamlı inkişaf termininin ilk dəfə işlənilməsi və bu mövzunun elmi əsaslar üzərində təhlili Brundtlənd